

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.8.7](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.8.7)

УДК 338.24.021.8

*В. І. Франчук,
доктор економічних наук, професор, проректор
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-5305-3286
І. О. Корчинський,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку,
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-9231-1946*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СУТНОСТІ

*V. I. Franchuk
Doctor of Economic Sciences, Professor, Prorector
Lviv State University of Internal Affairs
I. O. Korchynskyi
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Accounting,
Lviv State University of Internal Affairs*

ECONOMIC SECURITY OF THE STATE: HISTORICAL ASPECTS AND CHARACTERISTIC OF THE ESSENCE

Розглянуто історичні аспекти розвитку поняття «безпека» та «економічна безпека держави». Запропоновано власне бачення поняття «безпека». Розглянуто характеристику сутності поняття «економічна безпека». Запропоновано розглядати економічну безпеку як стан, при якому система може ефективно розвиватися та протидіяти негативному впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. В умовах посилення негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, доведено важливість визначення сутності поняття «економічна безпека держави». Проведено морфологічний аналіз сутності поняття «економічна безпека держави». За результатами проведеного аналізу, узагальнено і запропоновано розглядати економічну безпеку держави як стан захищеності національних економічних інтересів, при якому здійснюється ефективна протидія негативному впливу загроз і досягається задоволення усіх потреб суспільства.

In the context of globalization processes in the world, issues of countering threats and dangers of the state's economic security are particularly acute. Today, the existing problems in ensuring the economic security of the state are becoming obstacles in enhancing economic growth, restructuring the economy and ensuring the development of a competitive environment within the state and beyond. Given all this, a thorough study of the essence of the concept of «economic security of the state» today is especially relevant. The historical aspects of the development of the concepts of «security» and «economic security of the state» are considered. According to the

results of our analysis of the historical aspects of the economic security of the state, it can be argued that security as one of the scientific areas, never stands still and is constantly developing. More and more scientists devote their work to the problems of ensuring this type of security. The concept of «security» should be considered as a state in which the object is in a state of absence of threats and dangers, and can freely pursue its own duality. An important element of the concept of «security» is its economic component. Understanding the importance of the concept of «economic security» came with the advent of the state and institutions of power. A personal vision of the concept of «security» is proposed. The characteristics of the essence of the concept of «economic security» are considered. It is intended to consider economic security as a condition in which a system can effectively develop and counteract the negative impact of its external and internal environment. In the face of increasing negative impact of external and internal threats, the importance of determining the essence of the concept of «economic security of the state» has been proved. A morphological analysis of the essence of the concept of «economic security of the state». According to the results of the analysis, it is generalized and proposed to consider the economic security of the state as such a state of protection of national economic interests in which there is an effective counteraction to the negative influence of threats and to achieve the satisfaction of all the needs of society. In view of the existing crisis phenomenon both inside our country and in the world, the study of the nature and the main features of the economic security of the state is a fundamental factor in ensuring competitiveness, development of social institutions and necessary restructuring of the national economy.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, держава, економічна безпека держави, морфологічний аналіз.

Keywords: security, economic security, state, economic security of the state, morphological analysis.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів у світі, особливо гостро постають питання протидії загрозам та небезпекам економічній безпеці держави. На сьогоднішній день, проблематика забезпечення економічної безпеки на будь-якому рівні стає увагою значної кількості науковців та практиків. Особливої уваги при цьому заслуговує макрорівень – економічна безпека держави. Існуючі проблеми в забезпеченні економічної безпеки держави стають перешкоджаючими чинниками в посиленні економічного зростання, реструктуризації економіки та забезпеченні розвитку конкурентного середовища всередині держави та за її межами. З огляду на все це, ретельне вивчення сутності поняття «економічна безпека держави» на сьогоднішній день є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню дослідження сутності економічної безпеки держави присвячено значна кількість наукових праць, зокрема таких науковців як: О. Барановський, І. Бінько, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, В. Геєць, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Кириленко, Т. Ковальчук, В. Мартинюк, Т. Момот, В. Мунтян, О. Новікова, В. Онищенко, В. Предборський, О. Саєнко, О. Силкін, В. Франчук, В. Шлемко, А. Штангрет та багатьох інших.

Проте, враховуючи науковий внесок провідних економістів, на сьогоднішній день існує потреба в узагальненні накопичених знань та формуванні узагальнюючого підходу щодо сутності поняття «економічна безпека держави».

Постановка завдання. Основною метою є дослідження сутності та історичних аспектів економічної безпеки держави.

Вклад основного матеріалу дослідження. Поняття «безпека» в його первинному для людей значенні існувало ще на початках цивілізованого людського існування. В первіснообщинному суспільстві безпека ототожнювалась з язичницькими богами, які за допомогою своєї безмежної сили здатні були зберегти віруючу общину від впливу погодних умов та дикої природи навколо. Зазвичай групи богів, які за віруваннями були здатні зберегти життя, були представлені богинями-жінками, так як вони в первіснообщинному суспільстві були символами нового життя.

З розвитком суспільства, люди почали вкладати в поняття «безпека» не лише захист основних вітальних функцій, а й певні матеріальні та духовні блага. До прикладу, в Давньоєгипетській міфології основним божественним началом безпеки був Аха [1, с. 98], який не лише захищав життя людей, але й був богом танців та музики, захисником жінок та дітей.

В Давньогрецькій філософії, яка стала коліскою соціальних інститутів, науковці почали розглядати поняття «безпека» не лише в контексті людини, а розширили її до рівня суспільства та держави.

Давньогрецький філософ Епікур [2] зауважив, що лише забезпечивши повноцінний захист держави та суспільства, можливе реальне забезпечення безпеки кожного окремого громадянина.

В період середньовіччя поняття «безпека» в більшій мірі почала вживатись в контексті захисту особистого майна людини. Завдання забезпечувати безпеку пересічного громадянина лягало на церкву, як основний інститут, що встановлював норми моралі, та державу, яка встановлювала норми права.

У часи Відродження, коли церква як соціальний інститут послабила свій контроль, вчені цивілізованого світу активно почали розвивати всі галузі науки. В галузі безпеки найбільш відомим на той час став англійський філософ Т.Гоббс [3], який наголошував, що основним завданням розвинутого суспільства є забезпечення безпеки людини як окремої особистості.

В подальшому, практично всі філософи створювали та доповнювали визначення поняття «безпека». Але першим, хто у своєму визначенні поняття «безпека» використав поняття «небезпека» став Поль Робер, який створив найбільший на той час тлумачний словник – Le Grand Robert, в якому назвав безпеку повною відсутністю небезпек.

В повоєнні часи була утворена така галузь науки як безпекознавство, яка ще не мала всіх своїх сучасних особливостей і здебільшого була направлена на захист держави від воєнних посягань. Науковцями, які створили перші зачатки цієї науки вважають Карла фон Клаузевіца та Карла Хаусхофера.

Внаслідок впливу війн та революцій, на сьогоднішній день, в поняття «безпека» сучасні науковці вкладають не лише забезпечення безпеки життя та майна індивіда та держави, а й створення та розвиток таких соціальних інститутів, які покликані забезпечити дотримання більш глибоких потреб людини як соціальної істоти, а в контексті держави «безпека» як поняття розгалузилась на велику кількість складових, які після ретельних досліджень були наділені своїми характерними особливостями та механізмами функціонування.

На сьогоднішній день поняття «безпека» розглядається в багатьох наукових напрямках. До прикладу В. Франчук [4, с. 13] трактує поняття «безпека» як мету системи, до якої вона прагне, та стан, який залежить від ефективності результатів її діяльності.

В той час як О. Халіна, А. Штангрет, Л. Сухомлин, О. Мельников [5, с.14] визначають цей термін як стан, що обмежений в часі, при якому об'єкт, система чи процес, здатний повністю захистити себе від небезпеки.

В зарубіжних наукових джерелах [6, с. 150] поняття «безпека» трактується на двох рівнях: об'єктивному, визначаючи безпеку як повну відсутність загроз, які можуть негативно подіяти на існуючі цінності; та суб'єктивному, що виявляється у відсутності страху через можливість зруйнування чи псування цінностей.

На нашу думку, поняття «безпека» слід розглядати як стан, за якого об'єкт знаходиться у стані відсутності загроз та небезпек, та може безперешкодно провадити власну діяльність.

Важливим елементом поняття «безпека» є його економічна складова. Розуміння важливості поняття «економічна безпека» прийшло з появою держави та інститутів влади.

В XII столітті в країнах Західної Європи поняття «економічна безпека» трактувалось здебільшого як відсутність загроз для розвитку основних соціальних інститутів держави.

Концепція економічної безпеки, як основного фактору забезпечення безпеки держави, вперше була вжита в контексті поняття «національної безпеки», яке було утворене на основні декларації Вестфальського миру.

В XX ст. з посиленням впливу кризових явищ в розвинених країнах світу, питання забезпечення економічної безпеки стало одним з найважливіших та вирішальним в забезпеченні життєдіяльності держави. Зокрема, для означення основних особливостей та шляхів розвитку економічної складової держави, президентом США Ф. Рузвельтом вперше в нормативних документах було вжито поняття «економічна безпека», після чого за його ж каденції був створений Комітет з економічної безпеки, діяльність якого була направлена на стабілізацію та забезпечення економічної та соціальної безпеки країни.

З утворенням Європейського Союзу, поняття «економічна безпека» перестала бути виключно внутрішньодержавним поняттям. В середині Європейського Союзу один за одним створювались установи та структури, які повинні були у своїй взаємодії забезпечити економічну безпеку країн-учасниць.

Важливим поштовхом в розвитку економічної безпеки як інтернаціонального явища стало декларування принципів міжнародної економічної безпеки ООН. Даною декларацією було документально затверджено важливість інтернаціональної комунікації у вирішенні міжнародних проблем та питань.

В нашій державі стрімкий розвиток економічної безпеки, як основного фактору безпеки держави, можна простежити з проголошення незалежності. Так, в 1993-1994 роках були опубліковані перші наукові праці щодо забезпечення економічної безпеки України як самостійної держави. Особливо знаковим для розвитку економічної безпеки України став 1997 рік, коли на державному рівні було прийнято Концепцію національної безпеки України, в якій для економічної безпеки була відведена особлива роль, а її достатній рівень повинен був забезпечити стрімкий розвиток підприємництва та добробуту пересічних громадян, а також створення цивілізованого, по європейським міркам, конкурентного середовища.

З активним розвитком процесів інтернаціоналізації та глобалізації економік країн світу, основним завданням економічної безпеки стало формування конкурентного внутрішнього економічного середовища та розвиток економічних відносин як всередині країни, так і поза її межами.

На сьогоднішній день існує безліч поглядів науковців на трактування сутності поняття «економічна безпека». До прикладу, як стан і здатність економічної системи протидіяти небезпеці руйнації, економічну безпеку трактує О. Бандурка, В. Духов, К. Петрова і І. Червяков [7].

Іншої думки С. Ілляшенко [8, с. 13], стверджуючи, що під економічною безпекою слід розуміти стан ефективного використання ресурсів та існуючих можливостей (табл. 1).

Таблиця 1.
Основні погляди щодо трактування сутності поняття «економічна безпека»

Автор	Визначення
Г.Пастернак-Таранущенко [9, с. 68]	стан держави, за якого вона забезпечена можливістю створення і розвитку розуму для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому, та зростання добробуту її мешканців
О Бандурка, В. Духов, К. Петрова, І. Червяков [7]	стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнації її організаційної структури і статусу, а також перешкодам досягнення мети розвитку
О. Новікова, Р. Покотиленко [10]	стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства, держави від економічних загроз та впливаючих на них інших загроз національній безпеці
С. Ілляшенко [8, с. 13]	стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, і забезпечує тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії
В. Забродский, Н. Кизим [11]	кількісна й якісна характеристика властивостей, що відображає здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози»

Систематизовано автором

На нашу думку, поняття «економічна безпека» слід розглядати як стан, при якому система може ефективно розвиватися та протидіяти негативному впливу свого зовнішнього та внутрішнього середовища.

На сьогоднішній день, економічну безпеку розглядають на декількох рівнях, одним з найвищих є економічна безпека держави.

Відповідно до Л. Акімової [12, с. 2], в історичному аспекті, еволюція поняття «економічна безпека держави» поділяється на три етапи: етап, коли теорія економічної безпеки держави була частиною філософії та етики; етап, коли теорія економічної безпеки держави стосувалася норм розподілу матеріальних благ і законів; етап, коли першочергову увагу взяли на себе соціальні інститути в процесі забезпечення економічної безпеки держави (табл. 2).

Таблиця 2.
Історичні етапи еволюції поняття «економічна безпека держави»

Етапи	Часові проміжки	Характеристика етапу
I етап	V ст. до н.е – XVIII ст. н.е.	Теорія економічної безпеки держави була частиною філософії моралі та етики і носила здебільшого теоретично-нормативний характер.
II етап	XVIII ст.-XIX ст.	Теорія економічної безпеки держави в цей час стосувалась норм розподілу матеріальних благ, законів виробництва та збагачення.
III етап	XIX ст. – теперішній час	Основна увага зосереджена на ролі соціальних інститутів в процесі макроекономічних явищ на рівні держави, пошуку методів мінімізації та оптимізації витрат в усіх її галузях діяльності.

Сформовано на основі дослідження джерел [12]

На думку, О. Буковської та Н. Пойда-Носик [13, с. 55] економічну безпеку держави слід розглядати як стан національної економіки, за якого забезпечується захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства і держави.

Дещо іншої думку притримується Х. Маховські [14, с. 40] визначаючи це поняття як стан держави, при якому забезпечується висока міра незалежності від стратегічних партнерів, тобто тих, які потенційно можуть впливати на політичні рішення, які будуть неприйнятні з комерційної точки зору.

Поняття «економічна безпека держави» є комплексним терміном, який охоплює велику кількість елементів, котрі можуть найкраще охарактеризувати її сутність.

За результатами проведеного морфологічного аналізу сутності поняття «економічна безпека держави» [13-16], нами було виділено три основні складові: сутність поняття; мета, яку переслідує; вектор дії (рис. 1).

Рис. 1. Морфологічний аналіз сутності поняття «економічна безпека держави»
Складено автором

Отже, ми дійшли до висновку, що під економічною безпекою держави слід розуміти такий стан захищеності національних економічних інтересів, при якому здійснюється ефективна протидія негативному впливу загроз і досягається задоволення усіх потреб суспільства.

Висновки. За результатами проведеного нами аналізу історичних аспектів економічної безпеки держави, можна стверджувати, що безпекознавство як один з наукових напрямків, ніколи не стоїть на місці і постійно розвивається. Все більше науковців присвячують свої праці проблемам забезпечення даного виду безпеки.

Нами було проаналізовано основні особливості та коріння розвитку поняття «економічна безпека держави» в контексті таких понять як «безпека» та «економічна безпека». З огляду на існуючі кризові явища як всередині нашої держави, так і в світі, дослідження сутності та основних особливостей економічної безпеки держави виступає основоположним чинником забезпечення конкурентоспроможності, розвитку соціальних інститутів та необхідної реструктуризації національної економіки.

В Україні питання захисту національних економічних інтересів з року в рік лише набуває актуальності, особливо через останні політичні та військові події, які підсилили вплив вже існуючих загроз та утворили ряд нових. Саме тому, подальшого дослідження потребує вирішення проблем формування системи забезпечення економічної безпеки держави, яка дозволить ефективно протидіяти даному впливу.

Список використаних джерел.

1. Hartwig Altenmüller: Aha. In: Wolfgang Helck (Hrsg.): Lexikon der Ägyptologie (LÄ) Band I, Harrassowitz, Wiesbaden 1975, ISBN 3-447-01670-1, pp. 96-98.
2. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 256 с.
3. Гоббс Т. Левіафан і Пер. з англ.-Г 57 К.; Дух і Літера, 2000.606 с.
4. Франчук В.І. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності: підручник Львів: ЛьвДУВС, 2015. 236 с.
5. Халіна О., Штангрет А., Сухомлин Л., Мельников О. Теоретико-методичні засади формування організаційного забезпечення управління економічною безпекою машинобудівного підприємства : моногр.. Львів : Укр. акад. друкарства, 2016. 220 с.
6. Wolfers A. Diskort and Collaboration, Essays on International Politics [Text]. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1962. P.150
7. Основи економічної безпеки : підруч. / О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 236 с.
8. Ілляшенко С. Н. Складові економічної безпеки підприємства і підходи до їх оцінки. Актуальні проблеми економіки. 2003. № 3. С. 12–19.
9. Пастернак-Таранущенко Г. Економічна безпека держави: проблеми та механізми їх розв'язання. Вісник НАН України. 1998. № 11–12. С. 67– 71.
10. Новікова О. Ф., Покотилко Р. В. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення : монографія. Донецьк : ІЕП НАН України, 2006. 407 с.

11. Забродский В. А., Кизим Н. А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем. Харьков: Бизнес Информ, 2000. 72 с.
12. Акімова Л.М. Етапи становлення економічної безпеки держави: зарубіжний та вітчизняний досвід. Державне удосконалення та розвиток, 2016. С.2.
13. Буковська О. Д., Пойда-Носик Н.Н. Економічна безпека України у контексті транс-кордонного співробітництва // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. 2011. Вип. 32. С. 50–55.
14. Machovski H. Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten / Aus Politik u. Zeitgeschichte. Bonn. 1985. № 5. pp. 39-44.
15. Градов А. П. Национальная экономика. 2-е изд. СПб.: Питер, 2005. 240 с.
16. Гордієнко С. Г. Забезпечення економічної безпеки України Службою безпеки // Економічні злочини: попередження і боротьба з ними. К., 2001. 121 с.

References.

1. Altenmüller, H. (1975), Aha. In: Wolfgang Helck (Hrsg.): Lexikon der Ägyptologie (LÄ) Band I, Harrassowitz, Wiesbaden, FRG.
2. Demydenko, G. and Petryshyn, O. (2009), Istoriya vchen` pro derzhavu i pravo [History of the doctrines on state and law], Pravo, Kharkiv, Ukraine.
3. Gobbs, T. (2000), Levafan [Leviathan], Duh i Litera, Kyiv, Ukraine.
4. Franchuk, V. (2015), Ekonomichna bezpeka sub'yektiv gospodars`koyi diyalnosti [Economic security of business entities], L`vDUVS, L'viv, Ukraine.
5. Khalina, O. Shtangret, A. Suhomlyn, L. and Melnykov, O. (2016), Teorety`ko-metodychni zasady formuvannya organizacijnogo zabezpechennya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu mashy`nobudivnogo pidpryemstva [Theoretical and methodological foundations of formation of organizational support of economic safety management of machine-building enterprise], Ukr. akad. drukarstva, L'viv, Ukraine.
6. Wolfers, A. (1962), Diskort and Collaboration, Essays on International Politics, Johns Hopkins University Press, Baltimore USA.
7. Bandurka, O. Duhov, K. Petrova, Ya. and Chervyakov, I. (2003), Osnovy` ekonomichnoyi bezpeky [Basics of economic security], KVy`d-vo Nacz. un-tu vnutr. sprav, Kharkiv, Ukraine.
8. Ilyashenko, S. (2003), "Components of enterprise economic security and approaches to their evaluation", Aktual`ni problemy` ekonomiky`, vol. 3, pp. 12–19.
9. Pasternak-Taranushhenko, G. (1998), "Economic security of the state: problems and mechanisms for their solution", Visny`k NAN Ukrayiny`, vol. 11–12, pp. 67-71.
10. Novikova, O. and Pokotylenko, R. (2006), Ekonomichna bezpeka: konceptual`ne vy`znachennya ta mexanizm zabezpechennya [Economic Security: Conceptual Definition and Mechanism of Provision], IEP NAN Ukrayiny`, Donetsk, Ukraine.
11. Zabrodskiy, V. and Kyzym, N. (2000), Razvytye krupnomasshtabnykh ekonomy`ko-proy`zvodstvennykh sy`stem [Development of large-scale economic and production systems], By`znes Y`nform, Kharkiv, Ukraine.
12. Akimova, L. (2016), "Stages of becoming economic security of the state: foreign and domestic experience", Derzhavne udoskonalennya ta rozvytok, p.2.
13. Bukovska, O. and Pojda-Nosyk, N. (2011), "Economic security of Ukraine in the context of trans-border cooperation", Naukovyi visnyk Uzhgorods`kogo univerty`tetu. Ekonomika, vol. 32, pp. 50–55.
14. Machovski, H. (1985), "Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten", Aus Politik u. Zeitgeschichte. Bonn, vol. 5, pp. 39-44.
15. Gradov, A. (2005), Nacy`onal`naya ekonomyka [National economic], 2-d ed., Pyter, St.Petersburg, Russia.
16. Gordiyenko, S. (2001), "Ensuring the economic security of Ukraine by the Security Service", Ekonomichni zlochy`ny`: poperedzhennya i borot`ba z ny`my` [Economic crimes: prevention and control]. Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2019 р.